

**ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЗМІСТОВОГО ТА МАТЕРІАЛЬНОГО АСПЕКТІВ РЕЧЕННЯ
(на матеріалі англomовних енциклопедичних текстів біографічної тематики)**

*Мелешкевич Лариса Миколаївна,
канд. філол. наук*

Київський національний лінгвістичний університет

У статті розглядаються способи репрезентації глибинних предикатів та їхнього актантного оточення у поверхневих структурах речень в англomовних енциклопедичних текстах біографічної тематики. Автор аналізує співвідношення семантичних та поверхневих структур.

Ключові слова: предикат, семантична структура речення, поверхнева структура речення, англomовний біографічний текст, енциклопедична стаття.

Проблеми взаємодії реальності, мислення та мовлення завжди цікавили науковців. Останнім часом у центрі уваги лінгвістів знаходиться речення як багаторівнева одиниця, як мовний знак, що характеризується діалектичною єдністю двох таких його сторін, як позначуване та позначувальне, яким відповідають семантичний та синтаксичний аспекти дослідження [Мустайоки 2006, Падучева 2007, Радзієвська 2010, Van Valin 2005]. Характерною рисою мовознавства в останні десятиліття став поворот від вивчення структурно-граматичних властивостей речення, до аналізу його змістової структури.

Метою нашої лінгвістичної розвідки є виявлення у конкретних поверхневих структурах речення способів логічно-мовної організації екстралінгвістичного змісту з урахуванням денотативної зумовленості речення, що у свою чергу уможливає встановлення взаємовідношень між явищами мови, структурою думки та фактами об'єктивної дійсності. В основі речення як мовного факту лежить екстралінгвістичний факт – ситуація. Результати осмислення явищ реальної дійсності отримують своє відображення у мові, що й зумовлює потребу виявлення зв'язку між семантичним та поверхневим рівнями речення.

Вихідними положеннями нашого дослідження є тези про центральну роль предиката у семантичній організації речення та взаємопов'язаність семантичної і поверхневої структур речення [Мелешкевич 2011]. Поверхнева структура речення відображає конструктивний склад його компонентів, необхідних для побудови речення відповідно до граматичних норм певної мови. Змістове наповнення речення відбиває його семантична структура, яка являє собою узагальнену модель фактів та ситуацій, що відображаються свідомістю людини у формі речення.

Актуальність дослідження визначається пріоритетною спрямованістю сучасних лінгвістичних студій на залучення новітніх підходів і методів дослідження семантичної структури речення, зокрема її центрального компонента – предиката. Предикат як семантичний елемент, що відображає глибинну семантику речення, залишається недостатньо вивченим унаслідок того, що в основу більшості семантично орієнтованих концепцій предиката покладено одиниці поверхневого рівня.

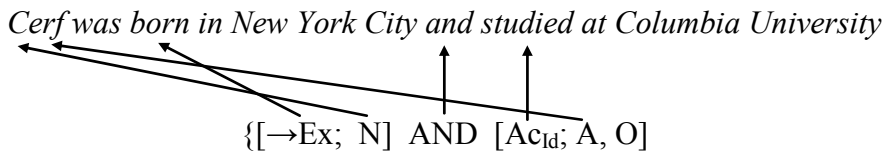
Об'єктом нашої лінгвістичної розвідки є речення, що містяться у біографічних текстах англomовних енциклопедій. Співіснування у кожному реченні двох видів структур – семантичної та поверхневої – є закономірним явищем, об'єктивно зумо-

вленим білатеральним характером речення як мовного знака. **Предметом** дослідження є взаємозв'язок змістового та матеріального аспектів речення, які являють собою єдине ціле. Цей взаємозв'язок має складний характер, оскільки і семантична, і поверхнева структури регулюються своїми принципами організації.

Наукова новизна лінгвістичної розвідки полягає у виявленні прикладів, які демонструють причини порушення ізоморфізму між елементами семантичного й поверхневого рівнів речення у біографічних текстах найпопулярніших англomовних енциклопедій – "The New Encyclopædia Britannica" та "The Encyclopedia Americana".

На експліцитність вираження тих чи інших актантів у поверхневій структурі впливає комунікативний фактор. Якщо укладач енциклопедичної статті вважає певну інформацію неважливою або якщо вона вже наводилася ним раніше, він може обмежувати мовну репрезентацію актантного оточення предиката. Але комунікативний фактор не впливає на представлення цього оточення в семантичній структурі речення: глибинний предикат відкриває валентнісні позиції для цих актантів, проте деякі з валентностей залишаються нереалізованими на поверхневому рівні. Цей випадок ілюструє такий приклад:

Cerf was born in New York City and studied at Columbia University (Cerf, Bennett Alfred) [TEA, 6, 200]

Порівняйте мовні засоби вираження актантного оточення предиката Ідентифікаційної дії у наступному прикладі:

Kretschmer studied both philosophy and medicine at the University of Tübingen<...> (Kretschmer, Ernst) [TNEB, 7, 4] – [AcId; A, O₁ AND O₂].

Цей приклад вимагає коментаря. У ньому йде мова про німецького психіатра Ернста Кречмера, який навчався в університеті Тюбінгена, де він почав вивчати філософію, але, зацікавившись медициною, змінив спеціалізацію. Набуті їм знання з філософії допомогли захистити докторську дисертацію з психіатрії і вплинули на визначення ним об'єкта подальших досліджень – вивчення співвідношення будови тіла та характеру. Оскільки автор статті вважає інформацію про те, що саме вивчав Ернст Кречмер в університеті, релевантною для його загальної характеристики і реалізації як науковця, він надає її читачеві.

Один і той самий факт реальної дійсності може бути представлений укладачем енциклопедичної статті за допомогою предикатів різних класів (наприклад, Дії чи Ідентифікації):

Rice graduated from the Vanderbilt University in 1901 <...> (Rice, Grantland) [TNEB, 10, 41] – [AcSoc; A, R, O, T] (to graduate: to get a degree, especially your first degree, from a university or college [OALD 2006, 674]; → In 1901 Rice received his bachelor's degree in Greek and Latin from the Vanderbilt University);

A graduate of Vanderbilt University, he joined the New York Tribune (later Herald Tribune) in 1914 (Rice, Grantland) [TEA, 23, 495] – (Temp Phase=BEGIN) [Ac_{Id}; (R_{Id}; A), (Id; R)] (join: to start to work for an organization [MED 2007, 813]; *A graduate of Vanderbilt University* → Rice **graduated** from the Vanderbilt University → Rice received his bachelor's degree in Greek and Latin from the Vanderbilt University).

Порушення ізоморфізму між кількістю елементів семантичної та поверхневої структур речення у досліджуваних текстах також спричиняє функціонально-стилістичний фактор. Характерними мовними засобами вираження предикатних актантів є абстрактні іменники – назви дій або абстрактних понять, що допомагає укладачу енциклопедичної статті представити інформацію в конденсованому вигляді, уможливує характеристику суб'єкта біографії через його вчинки або вчинки іншої особи, визначальні для подальшого ходу подій, і дозволяє привернути увагу читача не лише до самої дії, а й до її оцінки автором. Наприклад: *His choice of al-Hajjājasvicero of the East was a wise one (Abdal-Malik)* [TNEB, 1: 15] – [Ch; N=P] (→*He chose al-Hajjājasvicero of the East and it was wise (sensible)*).

Велику кількість прикладів однолексемної репрезентації стану справ містить біографічний текст про італійського кримінолога та економіста Чезаре Беккарія, який став відомим завдяки своєму трактату про злочини та покарання за їх здійснення: Наприклад:

Legislative reforms in Russia, Sweden, and the Habsburg Empire were influenced by the treatise (Beccaria, Cesare) [TNEB, 2: 28] – [→R_{Soc}; N₁, N₂=P] (→*the treatise influenced the way the process of making and passing laws was reorganized (improved) in Russia, Sweden, and the Habsburg Empire*).

Для біографічних текстів характерні складні семантичні структури, в яких окремий стан справ репрезентований у поверхневій структурі іменником, утвореним шляхом номіналізації дієслова. Прості семантичні структури в цьому випадку поєднуються за допомогою метасполучника, як у наступному прикладі: *After his visit to Italy, he tried to produce the effects on Tintoretto and Titian by using transparent glazes over a monochrome underpainting <...> (Reynolds, Sir Joshua)* [TNEB, 10: 14] – {(PrePhase=TRY) [P] AFTER[P]=[Ac_{LC}; A, L, I] (→*after he had visited Italy, he tried to impress Tintoretto and Titian by using transparent glazes over a monochrome underpainting*).

Фактор імплікації предиката або його модифікації також спричиняє порушення ізоморфізму між елементами семантичної та поверхневої структур речення. Так, до імплікації предиката призводить вживання детермінантів причини та допустовості. Вони є мовними засобами вираження згорнутої семантичної структури, переважно з предикатом Фізіологічного стану. Адекватне заповнення семантичної лакуни можливе завдяки контекстній інформації, а також наявності стійких змістових зв'язків актантів з тою чи іншою ситуацією, як у прикладі: *In May 1786, in Switzerland, his wife died of puerperal fever <...> (Beckford William)* [TNEB, 2: 34] – {[Ex→; N] BECAUSE [St_{PHI}; N]} (→*she died because she had puerperal fever*).

Порушення ізоморфізму між кількістю елементів семантичної та поверхневої структур речення демонструє наступний приклад, у якому модифікатор Авторизація

виражений двома фразами – іменною та дієслівною: *Many recent historians, impressed by the legal and administrative reforms of Henry II, have seen Thomas as an ambitious and fanatical nuisance (Becket, Saint Thomas)* [TNEB, 2: 32] – {(AUT)[Ch; (Ch; N)]}.

У наведеному нижче прикладі предикат семантичної структури зазнає впливу двох модифікаторів, один із яких – Темпоральна фаза – інкорпорований у лексичному значенні дієслова: *In 1937 Beckett decided to settle in Paris (Beckett, Samuel (Barca))* [TNEB, 3: 32] – {(PrePhase=DECIDE) (TempPhase=BEGIN)[Lc; A; L]} (*to settle: start living in a place* [LDCE 2005, 1502]).

Дію граматичного чинника, який порушує ізоморфізм між кількістю елементів семантичної та поверхневої структур речення, демонструє наступний приклад. В енциклопедичній статті, присвяченій опису життєдіяльності французької письменниці та філософа Сімони де Бовуар, автор вказує, що її ім'я стало відомим людям завдяки найважливішій праці її життя – трактату "Le Deuxième Sexe" (вони не знайомі з нею особисто, але читали (знають про) її книгу): *She is known primarily for her treatise "Le Deuxième Sexe" <...> (Beauvoir, Simone)* [TNEB, 2: 25] – [RI_{Int}, E, (Ac_{Int}; Id; O)] (→ *People primarily know the treatise "Le Deuxième Sexe", which Simone Beauvoir wrote*). На користь тези про семантичну надлишковість компонента поверхневої структури речення свідчить і словникове трактування значення дієслівного словосполучення *to be best known for – people are most likely to be familiar with* [LDCE 2005, 893].

Для репрезентації предикатів використовуються аналітичні вирази, коли одному елементу семантичної структури відповідають два чи більше елементів поверхневої структури. Наприклад: *<...> and in 1763 Beckford gave strong support to outspoken journalist John Wilkes (Beckford, William)* [TNEB, 2: 33] – [Ac_{Soc}; A, (Ch; Id; O)] (→ *Beckford strongly supported the outspoken journalist John Wilkes*);

This bureau produced clear and accurate translations of important Buddhist works <...> (Kumarajiva) [TEA, 16: 596] – [Ac_{Id}; (PLURAL)A, (Ch; Id; O)] (→ *this bureau clearly and accurately translated important Buddhist works from Sanskrit into Chinese*).

Комунікативний та структурний фактори, що визначають семантичні і функціонально-граматичні особливості предиката семантичної структури речення у досліджуваних текстах, одночасно взаємодіють у процесі текстотворення енциклопедичної статті. З одного боку, автор дотримується вимог до написання енциклопедичного тексту, а з іншого боку, добирає мовні засоби вираження предикатів з урахуванням своїх комунікативних потреб. Підтвердженням цієї тези можуть слугувати речення, у яких автор привертає увагу читача не лише до самої дії, а й до її оцінки (як у наведеному вище прикладі з енциклопедичної статті 'Abdal-Malik).

Отже, проаналізовані приклади засвідчують, що порушення ізоморфізму між елементами семантичного й поверхневого рівнів речення у досліджуваних текстах зумовлене комунікативним, функціонально-стилістичним, граматичним факторами, а також фактором імплікації предиката або його модифікації.

Виконане нами дослідження відображає загальну тенденцію мовознавства останніх десятиліть поєднувати семантику з синтаксисом. Характерною рисою сучасного синтаксису є багаторівневий підхід до вивчення його центральної одиниці – речен-

ня, що і зумовлює перспективність аналізу речень в текстах енциклопедичних статей з позицій функціонального синтаксису.

Зважаючи на роль енциклопедій у процесах формування загальної картини світу, актуальним є питання вивчення репрезентації компонентів семантичної структури речення в енциклопедичних текстах. Тому дослідницькі розвідки в даному напрямку цілком обґрунтовані. Обрана проблематика має не лише актуальність і значущість, а й свій потенціал для подальших як теоретичних, так і практичних досліджень.

В статті розглядаються способи репрезентації глибоких предикатів і їх актантного оточення в поверхневих структурах пропозицій в англоязычних енциклопедичних текстах біографічної тематики. Автор аналізує співвідношення семантичних і синтаксических структур.

Ключевые слова: предикат, семантическая структура предложения, поверхностная структура предложения, англоязычный биографический текст, энциклопедическая статья.

The article deals with the way that deep predicates and sets of their actants are represented in surface structures in the English biographical texts of encyclopedia entries. The correlation of semantic and surface structures is analyzed.

Key words: predicate, semantic structure of a sentence, surface structure of a sentence, English biographical text, encyclopedia entry.

Література:

1. Мелешкевич Л. М. Предикати ідентифікації і характеристики в анломовних текстах енциклопедичних статей: семантичні і функціонально-граматичні особливості : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Лариса Миколаївна Мелешкевич. – К., 2011. – 243 с.
2. Мустайоки А. Теория функционального синтаксиса: от семантических структур к языковым средствам / А. Мустайоки. – М. : Языки славянской культуры, 2006. – 512 с. – (Studia philologica).
3. Падучева Е. В. О семантике синтаксиса: материалы к трансформационной грамматике русского языка / Е. В. Падучева. – М. : КомКнига, 2007. – 296 с.
4. Радзівська Т. В. Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту. Текст – соціум – культура – мовна особистість : монографія / Т. В. Радзівська; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. – К. : ДП "Інформ.-аналіт. агенство", 2010. – 491 с.
5. *LDCE*: Longman Dictionary of Contemporary English. – Edinburg : Longman, 2005. – 1949 p.
6. *MED*: Macmillan English Dictionary for Advanced Learners. – Malaysia : Macmillan, 2007. – 1748 p.
7. *OALD*: Oxford Advanced Learner's Dictionary. – Oxford : Oxford University Press, 2006. – 1900 p.
8. *TEA*: The Encyclopedia Americana. In 30 Volumes. – Danbury, Connecticut : Grolier Incorporated, 1997.
9. *TNEB*: The New Encyclopædia Britannica. In 32 Volumes. – Chicago : Encyclopædia Britannica, 1993.
10. Van Valin R. D. Jr. Exploring the Syntax-Semantics Interface / Robert D. Van Valin, Jr. – Cambridge : Cambridge University Press, 2005. – 310 p.